

KNUT HAMSUN JAKO NÁRODNÍ TRAUMA

Dingstad, Ståle. *Knut Hamsun og det norske holocaust*. Oslo: Dreyer Forlag, 2021. 551 s.

Miluše Juříčková
Masarykova univerzita
jurickov@phil.muni.cz

Knut Hamsun je vedle Henrika Ibsena nejprekládanějším norským spisovatelem. Také v českém prostředí je recepce jeho románů, povídek, divadelních her, básní i cestopisů značně obsáhlá. Česky vyšel jako první román *Pan* v roce 1896, tedy pouhé dva roky po originálu. A zatím poslední, generačně referenční překlad, pochází z pera Heleny Kadečkové; průlomový metaromán *Hlad* vydalo nakladatelství Dybbuk v roce 2016, dva roky před překladatelčinou smrtí. Hamsunův kontroverzní vztah k naci-smu byl analyzován z mnoha hledisek napříč Evropou, česky nejdůkladněji v textech Břetislava Mencáka (1959) a Martina Humpála (2002).

Ståle Dingstad (* 1965) je profesorem literatury na Univerzitě v Oslo, Hamsunovým dílem se zabývá od devadesátých let a nyní předkládá rozsáhlou publikaci, která v Norsku vzbudila velmi smíšené reakce. Badatelským záměrem knihy *Knut Hamsun og det norske holocaust* (Knut Hamsun a norský holocaust) je s konečnou platností rozlomit dosavadní propojení literární ikony a národního traumatu a předložit důkazy o tom, že tradičně proklamovaná dichotomie velkého básníka s nesprávnými politickými názory se stala v současnosti neobhajitelnou. Autor řadí Hamsuna po bok nejvlivnějším evropským intelektuálům, kteří si osudově zadali s fašistickou ideologií i praxí, a to nikoliv shodou vnějších náhod, nýbrž z podstaty svého myšlení. Dingstad podrobně mapuje antisemitismus v norské literatuře — kriticky rozebírá významná i méně známá jména napříč norskými literárními dějinami, konkrétně osvícenského Ludviga Holberga, naturalisty Arneho Garborga a Amalii Skramovou, ale i modernistického básníka Rolfa Jacobsena.

Dingstadovým záměrem evidentně není opakovat známá historická fakta dokazující Hamsunovy sympatie k naci-smu, jako například okolnost, že svou nobelovskou medaili odeslal s obdivným dopisem Goebbelsovi, nebo adorace Hitlera v nekrologu z 3. května 1945. Jde mu o projevy antisemitismu, nikoliv o jednotlivé politické aféry, z nichž nejfatálnější byly spisovatelovy ataky vůči vězněnému německému pacifistovi Carlu von Ossietzkému, jenž obdržel Nobelovu cenu za mír za rok 1935. Hamsun nebyl přívržencem právního státu, parlamentarismem opovrhoval a myšlenka rovnoprávnosti mezi pohlavími, barvou pleti, náboženstvím a sexuální orientací mu byla cizí, opakuje Dingstad. Míšení ras označoval za odpudivé a schvaloval, ano volal po vystěhování Židů z evropských zemí, třeba i násilím. Dingstad dále tematizuje spisovatelovy nepokryté výpady vůči kulturním osobnostem s židovskými kořeny, literárnímu kritikovi Georgu Brandesovi, a dokonce vlastním nakladatelům Bonnierovi a Knopfovi. Hamsunovu pragmatičnost a důsledné sledování vlastních ekonomických zájmů uvádí do méně známého kontextu; Hamsun byl totiž finančně přímo napojen na největší norské nakladatelství Gyldendal, jež bylo za německé okupace

nacifikováno a do jehož čela byl dosazen Hamsunův nejstarší syn Tore, který byl podobně jako jeho bratr Arild (dobrovolník na východní frontě a člen Waffen-SS) po válce vězněn za činnost v nacistické straně. Dingstad předkládá důkazy o tom, že Knut Hamsun explicitně odmítl podpořit synovu snahu dopomoci německému spisovateli Maxi Tauovi k azylu v Norsku; ačkoliv se Max Tau do Norska nakonec dostal, bylo to zásluhou i jiných, mimo jiné tehdejší předsedkyně Spolku norských spisovatelů, Sigrid Undsetové. „Hamsun byl v tomto ohledu horší než jiní, neboť byl dobře informován, v jakém ohrožení se Židé v Německu nacházejí, vždyť se na něj o pomoc obraceli mnozí. Odvrátil se od nich a přenechal je jejich osudu“ (s. 264).

Dingstadovu publikaci o Hamsunovi je třeba vidět v kontextu probíhajícího norského diskurzu. Hlavně v posledním desetiletí prožívá Norsko mnohostrannou sebereflexi s otázkami ohledně toho, co vnitropoliticky předcházelo druhé světové válce a co po ní následovalo, jaká byla role intelektuálů a umělců ve vztahu k osudu židovských občanů i uprchlíků, kteří se v období po roce 1939 na území Norska nacházeli. Uprchlíci pocházeli ze střední Evropy; málo známá je skutečnost, že nejméně sto padesát osob přišlo také z Československa, mezi nimi lékař Leo Eitinger, architekt Ota Eisner, literární historik Pavel Fraenkl nebo Ruth Meierová z Vídně, jejíž deníky vyšly letos v českém nakladatelství Edika. Mezi několika zachráněnými dětmi z Bratislavy byl i pozdější norský psychiatr Berthold Grünfeld; většina evropských uprchlíků však sdílela tragický osud norských Židů zavlčených do koncentračních táborů. Předsudky, xenofobie a aktivní součinnost se státním aparátem, který byl zcela pod vlivem okupantské moci a ideologie, jsou předmětem analýz, jež od konce devadesátých let zohledňují také ekonomické bezpráví vůči zavražděným a přeživším. Nejvýznamnějším odborným výstupem je bezmála devítisetstránková práce *Holocaust i Norge* historika Bjarte Brulanda (2017), která zachycuje také osudy československých uprchlíků; současně vznikají i beletristická zpracování — román Simona Strangera z roku 2018 vyšel letos česky jako *Lexikon světla a tmy*.

Stále Dingstad se dožaduje radikálního přehodnocení dosavadního úzu „dvojího účetnictví s Hamsunem“ a vyloučení všech apologetických perspektiv, které vidí v převážně většině dosavadních koncepcí dějin norské literatury. Odvolává se na své předchůdce, především na amerického sociologa kultury Leo Löwenthala (esej „Zur Vorgeschichte der autoritären Ideologie“ z roku 1937) a norského historika Tore Rema. Remova kniha nese název *Knut Hamsun: Reise til Hitler* (2017), který můžeme přeložit jako „Cesta za Hitlerem“ s odkazem na nepřilíš povedenou audienci na Berg-hofu 23. června 1943, titul je však možné chápat jako aluzi tvůrčího vývoje autora směrem k rasismu a antisemitismu. Už Rem — a po něm šířeji Dingstad — rozebírá Hamsunův novinový text z března 1940, v němž zve nacistické Německo do Norska, aby zemi ochránilo před britskou agresí, a tím morální zkázu, aby se na severu upevnilo rasově čistě germánské společenství.

„Názor, že umění a umělec jsou prosti jakékoli odpovědnosti za způsobené politické následky, je v současnosti už zcela neudržitelný,“ domnívá se Dingstad. S ohledem na stylistické umění oceňovaného autora, na magickou sílu slova, označuje Hamsunův jazyk za zneužitelný nástroj manipulace, nebo dokonce za specifickou zbraň. V celém svém díle zásobil prý Hamsun své čtenáře obrazy a argumenty, které v konečném důsledku vedly k masovému vraždění nevinných lidí. „Využíval svého talentu a mezinárodního postavení ve službě zlu“ — takové formulace musejí

mnohému čtenáři připadat jako přehnané nebo nestravitelné. „Měl ve společnosti takové postavení a požíval takového respektu, že by byl schopen změnit postup úředních míst ve vztahu k Židům, kdyby si to přál. Ale nepřál si to — politiku okupačních úřadů podporoval, agitoval pro ni v novinách a nikdy neskrýval blízkost a sympatie ke Quislingově straně NS“ (s. 295). Ve vzpomínkové — a podle Dingstada neúnosně apologetické — poválečné knize *Po zarostlých stezkách* (česky 2002) na sebe „vzal roli starého a moudrého muže [...] a i tentokrát dokázal ovlivnit čtenáře do té míry, že autorovi uvěřil, že se opět nechal přesvědčit, že to, co napsal, je pravda a že to, co dělal, bylo správné“ (s. 439).

Dingstad využívá kontrastu mezi adorovaným postavením Hamsuna po válce a bezmála zapomenutým svědectvím o židovské rodině z Larviku, kterou Hamsun osobně znal. Kniha Hermana Sachnowitze s názvem *Det angår også deg* (To se týká i tebe) vyšla bez většího povšimnutí v roce 1976, tedy v období, kdy byl v centru pozornosti civilní i vojenský odboj Norů proti německé okupaci i soudní procesy s kolaboranty a zrádci. Je až neuvěřitelné, že deportace norských spoluobčanů a následky holokaustu se staly součástí národního narativu až na přelomu tisíciletí. Přesto je po mém soudu diskutabilní srovnávat dopad beletrie a memoárové literatury.

Dingstad svůj rozbor nepsychologizuje, avšak ne zcela chladně staví na různých typech textů soukromého i veřejného charakteru, diskutuje své otázky se širokou škálou autorit včetně filozofů tzv. frankfurtské školy; jeho závěry jsou jednoznačné a explicitní už na samém začátku knihy: „Jsem přesvědčen, že je nejvyšší čas uznat, že Hamsunovo dílo je ve své podstatě reakční.“ Z pochopitelných důvodů neanalyzuje až na výjimky autorovy romány z devadesátých let, ale zaměřuje se na pozdější díla, například na tzv. tuláckou trilogii. Snad nejpádnější argumenty jsou shromážděny v literární analýze románu *Matka Země* (*Markens Grøde*), díla vydaného 1917 a o tři roky později oceněného Nobelovou cenou. Tento román není u Dingstada a mnohých dalších oslavou prapůvodního sžívání člověka s přírodou, ale prozrazuje nacionalistickou (*Blut und Boden*) a rasistickou ideologii proti Sámům. Hamsun staví zemědělství proti modernímu průmyslu, venkov proti městskému dělnictvu, práci rukou proti školnímu vzdělání. V pestré galerii postav se projevují negativní stereotypy ve vztahu k ženám a menšinám, norské sedlácké prostředí je líčeno jako ohrožené kosmopolitismem, mezinárodními kontakty a obchodními úspěchy městských lidí.

V rámci hledání co nejsoučasnějšího obrazu norské literatury dává Ståle Dingstad knihou *Knut Hamsun og det norske holocaust* do značné míry v sázku svou odbornou integritu. Očekává však, že ani pro adresáta nezůstanou shromážděné argumenty bez následků. Toto očekávání je červenou nití textu až do té míry, že ho některé recenze obviňují, že čtenářem, který jeho premisy z jakéhokoli důvodu nepřijme, evidentně opovrhne. Na více než sto stranách je kniha doprovázena poznámkami, archivními doklady, jmennými rejstříky, odkazy na literární díla primární i sekundární, končí však velmi neobvykle: dvanácti tezemi, které jsou formulovány nutně „tezovitě“ a jsou s fundovaným jádrem knihy těžko kompatibilní. Teze jsou nekompromisní obžalobou ikonického spisovatele, ale jsou příliš stručné na to, aby mohly být reprezentativním výstupem literárněvědného bádání. V poslední kapitole formuluje Dingstad také dvě kardinální otázky, které mají přesahovat rámec jeho knihy: a) Je Hamsun spoluvinným na deportacích norských Židů do koncentračních táborů? b) Je dnes důvod Hamsunovo dílo číst? Na obě otázky odpovídá podmíněčně „ano“. Číst Hamsuna lze dnes

jen kriticky s ohledem na jeho iracionalitu a autoritářské sklony, tedy rozhodně ne tak, jak si spisovatel sám přál: se sympatií a důvěrou. „Hamsun jako spisovatel dodával publiku myšlenkové impulsy, které vedly až k norskému holokaustu. Považovat ho ještě po Osvětimi za velkého a dobrého spisovatele, je barbarské“ (s. 452).

Text *Stále Dingstada* mapuje literární tvorbu autora, který je v našem recepčním prostředí známý už bezmála sto třicet let. Je tedy možné vrátit se k přeloženým dílům nebo porovnat české, norské a evropské paratexty o Hamsunově díle před holokaustem i po něm. *Stále Dingstad* bude v tomto srovnání hrát centrální roli.

